

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БЛОКІНЬ Р. М.,

кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.13

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті аналізуються норми кримінального процесуального законодавства щодо регламентації підстав застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. Виявлено недоліки правового регулювання цього питання, запропоновано внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: накладення грошового стягнення, кримінальна процесуальна відповідальність, захід забезпечення кримінального провадження, підстави застосування грошового стягнення, неприбуття на виклик.

В статті аналізуються норми уголовного процесуального законодательства касательно регламентации основания денежного взыскания в уголовном производстве. Выявлены недостатки правового регулирования этого вопроса, предложено внесение изменений и дополнений в Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: наложение денежного взыскания, уголовная процессуальная ответственность, меры обеспечения уголовного производства, основания применения денежного взыскания, неявка на вызов.

The article analyzes the criminal procedural legislation governing the use of the grounds for monetary penalty in the criminal proceedings. The shortcomings of legal regulation of this issue are revealed, and amendments to the Criminal Code of Ukraine are proposed.

Key words: monetary penalty, criminal procedural liability, criminal proceedings relief, grounds for monetary penalty, default on call.

Вступ. Відповідно до положень ч. 2 ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) накладення грошового стягнення є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, порядок застосування якого регламентований у гл. 12 КПК України. Накладення грошового стягнення посідає особливе місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження, адже полягає в застосуванні до учасника кримінального провадження штрафних санкцій – нових матеріальних обтяжень, які раніше не визначалися у його правовому статусі.

Прийняття в 2012 році КПК України та закріплення в ньому порядку накладення грошового стягнення зумовили підвищену увагу вітчизняних науковців до цього різновиду кримінальної процесуальної відповідальності. Свої роботи дослідженню цієї проблеми присвятили Н.С. Карпов, Г.К. Кожевніков, М.В. Лиманська, М.А. Макаров, А.М. Мартинців, С.М. Смоков,

О.Ю. Тагаров, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, А.О. Штанько. Втім, у працях вказаних науковців основна увага зверталася на процедурні питання накладення грошового стягнення – вимог щодо клопотання та ухвали про накладення грошового стягнення, можливості повернення клопотання на доопрацювання, обов'язкової участі слідчого, прокурора в розгляді клопотання, можливості оскарження рішення про накладення грошового стягнення. Але фактичні підстави накладення грошового стягнення залишалися практично поза увагою вчених.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз норм кримінального процесуального законодавства щодо регламентації підстав застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні, визначення кола осіб, на яких накладається грошове стягнення, встановлення проблем правового регулювання накладення грошового стягнення у КПК України.

Результати дослідження. В КПК України немає дефініції «накладення грошового стягнення». Тлумачення цього терміна можна знайти в працях вітчизняних вчених. Так, при характеристиці «накладення грошового стягнення» одні вчені акцентують увагу на тому, що це захід забезпечення кримінального провадження [1, с. 165], інші тлумачать грошове стягнення як кримінальну процесуальну відповідальність [2, с. 319], треті звертають увагу на двояку природу цього правового явища [3, с. 76–77].

Вважаємо, що останній підхід є найбільш правильним, адже накладення грошового стягнення є як заходом забезпечення кримінального провадження, так і заходом кримінальної процесуальної відповідальності. У зв'язку з цим накладення грошового стягнення пропонуємо характеризувати як захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у застосуванні до учасників кримінального провадження кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді майнових стягнень за невиконання чи неналежне виконання процесуального обов'язку.

Грошове стягнення є досить ефективним заходом забезпечення кримінального провадження. Адже воно примушує учасників кримінального процесу до виконання покладених на них кримінальних процесуальних обов'язків під загрозою зазнання втрат майнового характеру.

Водночас аналіз судової статистики свідчить про те, що грошове стягнення не отримало належного визнання у кримінальному провадженні. Так, відповідно до звіту судів першої інстанції протягом 2015 року до слідчих суддів надійшло всього 229 клопотань про накладення грошового стягнення, з яких задоволено 131 клопотання. При тому, що за цей же період до слідчих суддів зверталися з 1 449 клопотаннями про привід свідка (з них задоволено – 978) та 3772 клопотаннями про привід підозрюваного (з них задоволено – 586) [4].

Загальні правила застосування грошового стягнення визначені в нормах гл. 12 КПК України, яка охоплює ст. ст. 144–147 КПК України. Слід відзначити, що, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження, які регламентуються розд. 2 КПК України, норми гл. 12 КПК України не визначають підстав накладення грошового стягнення, а відсилають нас до інших норм КПК України. Зокрема, в ч. 1 ст. 144 КПК України вказано, що «грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених цим Кодексом, за невиконання процесуальних обов'язків» [5].

Аналіз норм КПК України свідчить про те, що підстави застосування грошового стягнення закріплені у таких нормах:

1) ч. 1 ст. 139 КПК України – за неприбуття підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття;

2) ч. 2 ст. 179 КПК України – в разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які на нього поклали під час обрання особистого зобов'язання;

3) ч. 5 ст. 180 КПК України – у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань щодо виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та щодо доставлення підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу;

4) ч. 5 ст. 493 КПК України – при порушенні зобов'язання про нагляд за неповнолітніми підозрюваними чи обвинуваченими батьками, опікунами і піклувальниками.

Інколи вчені до правових підстав накладення грошового стягнення відносять і положення ст. ст. 323, 325, 326, 327 КПК України [1, с. 166; 3, с. 73–74]. Ми не можемо повністю підтримати такі твердження. Адже в частині накладення грошового стягнення правила цих норм не визначають нових підстав його застосування, а відсилають нас до підстав та порядку, передбачених гл. гл. 11, 12 КПК України, зокрема до ч. 1 ст. 139 КПК України, де закріплено юридичний склад кримінального процесуального правопорушення – неприбуття на виклик, в тому числі і слідчого судді, суду.

Слід зауважити, що, порівняно з КПК України 1960 року, законодавець розширив повноваження слідчого, прокурора щодо можливості ініціювання питання про накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження. Збільшилася як кількість підстав накладення грошового стягнення, так і коло учасників, на яких це стягнення можна накладати. Адже відповідно до норм КПК України 1960 року грошове стягнення могло накладатися лише на свідка (ч. 3 ст. 70, ч. 1 ст. 292), поручителя (ч. 2 ст. 152), батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ч. 3 ст. 436). Не відомі були КПК України 1960 року положення про накладення грошового стягнення на підозрюваного, обвинуваченого (в разі невиконання ними процесуальних обов'язків), потерпілого, цивільного відповідача (у разі їх неприбуття за викликом).

Вважаємо, що розширення підстав накладення грошового стягнення під час кримінального провадження не має бути остаточним. Адже аналіз історичних джерел вітчизняного процесуального законодавства та КПК інших країн свідчить про можливість та доцільність закріплення у КПК України ширшого переліку підстав накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження.

Так, у нормах Статуту кримінального судочинства 1864 року визначалося, що грошове стягнення накладається у разі неприбуття за викликом свідка, понятих, спеціалістів, присяжних (ст. ст. 69, 114, 323, 328). Розмір стягнення залежав не лише від того, до якого органу особа не з'явилася, а й від повторності таких діянь (ст. ст. 438, 643, 651, 652). На присяжних грошове стягнення накладалося не лише у разі їх неприбуття за викликом, а й у разі порушення ними обов'язків щодо збереження таємниці засідання. Грошове стягнення накладалося навіть на обвинувача, якщо він не з'являвся до суду чи обвинувачення визнавалося недобробросівним (ст. 135) [6, с. 127–186].

В КПК багатьох країн також містяться положення, які передбачають кримінальну процесуальну відповідальність у вигляді грошового стягнення за невиконання широкого кола процесуальних обов'язків.

Зокрема, відповідно до положень ч. 4 ст. 201 КПК Республіки Молдова судовий штраф накладається за такі порушення: 1) невиконання будь-якою особою, що присутня в судовому засіданні, заходів, вжитих головою; 2) невиконання постанови чи ухвали про привід; 3) невинуваті неприбуття до органу кримінального переслідування або в судову інстанцію свідка, експерта, спеціаліста, перекладача чи захисника, які викликані відповідно до закону, а також прокурора в судове засідання; 4) зволікання експерта або перекладача з виконанням отриманих доручень; 5) невинуваті керівником установи, зобов'язаної провести експертизу, необхідних заходів для її проведення; 6) невиконання керівником установи або безпосередніми виконавцями обов'язку щодо надання предметів чи документів; 7) невиконання обов'язків зі збереження засобів доказування; 8) інші порушення [7].

Відповідно до норм КПК Німеччини грошове стягнення накладається за такі кримінальні процесуальні правопорушення: безпідставна відмова свідка від давання показань чи складання присяги (§ 70); неприбуття експерта, відмова експерта підготувати висновок, недотримання узгодженого строку підготовки висновку експерта (§ 77). У разі повторного недотримання експертом узгодженого строку грошовий штраф накладається повторно (§ 77) [8].

Відповідно до положень КПК Грузії грошове стягнення накладається і при здійсненні таких кримінальних процесуальних правопорушень: неподання стороною захисту для озна-

йомлення доказів, що мають особливе значення для забезпечення її захисту (ст. 84), порушення порядку в судовому засіданні, непокоря розпорядженням головуючого в засіданні або прояв неповаги до суду (ст. 85) [9].

Аналіз вітчизняного КПК дає змогу стверджувати, що грошове стягнення накладається за вчинення таких видів кримінальних процесуальних правопорушень:

1) неприбуття на виклик (ст. ст. 139, 323, 325, 326, 327 КПК України);

2) невиконання обов'язків, які поклалися на особу під час обрання запобіжного заходу (ст. ст. 179, 180, 493 КПК України). В цьому разі грошове стягнення накладається як на самого підозрюваного, обвинуваченого (при особистому зобов'язанні – ст. 179 КПК України), так і на осіб, які за них поручилися (ст. 180 КПК України) чи зобов'язалися наглядати за неповнолітніми підозрюваними, обвинуваченими (ст. 493 КПК України).

Варто звернути увагу на те, що в одних випадках, визначених ст. ст. 139, 179, 323, 325–327 КПК України, уповноважені посадові особи вправі вирішувати питання про те, накладати на особу грошове стягнення чи застосувати інші заходи примусу (привід, зміна запобіжного заходу на більш жорсткий). А в інших випадках, передбачених ст. ст. 180, 493 КПК України, накладення грошового стягнення є імперативною вимогою законодавця.

Відповідно до вимог КПК України грошове стягнення може накладатися на таких учасників кримінального провадження: підозрюваного (ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 179 КПК України); обвинуваченого (ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 179, ч. 1 ст. 323 КПК України); свідка (ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 327 КПК України); потерпілого (ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 325 КПК України); цивільного відповідача (ч. 1 ст. 139, ч. 2 ст. 326 КПК України); представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 139, ч. 3 ст. 326 КПК України); поручителя (ч. 5 ст. 180 КПК України); батьків, опікунів, піклувальників неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ч. 5 ст. 493 КПК України).

Втім, такий перелік не охоплює всіх учасників кримінального провадження, які зобов'язані з'явитися на виклик слідчого, прокурора слідчого судді чи суду. Зокрема, Н.С. Карпов та А.О. Штанько відзначають, що на цивільного позивача також покладається обов'язок прибути за викликом. Такий висновок вчені зробили на підставі аналізу змісту ч. 3 ст. 61 КПК України, відповідно до якої цивільний позивач має обов'язки, передбачені цим Кодексом для потерпілого, який зобов'язаний прибути за таким викликом (п. 1 ч. 1 ст. 57 КПК України) [3, с. 74].

Аналіз норм КПК України свідчить про те, що з'являтися за викликом до органу досудового розслідування, прокуратури чи суду зобов'язані й інші учасники кримінального провадження. Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 47 КПК України захисник зобов'язаний з'являтися за викликом для проведення процесуальних дій, а у разі неможливості прибути в призначений строк – завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю. Згідно з вимогами ч. 7 ст. 64-2 КПК України «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та його представник зобов'язані: 1) прибувати за викликом до прокурора, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття» [5].

Перекладач, експерт та спеціаліст також зобов'язані прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду (п. 1 ч. 3 ст. 68, п. 2 ч. 5 ст. 69, п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК України). Проте ні в ст. 139, ні в ст. 327 КПК України не передбачено можливості накладення на них грошового стягнення в разі неприбуття за викликом.

Слід зауважити, що в ч. 1 ст. 327 КПК України передбачені наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача і експерта до суду. Проте друге речення цієї статті вказує: «Суд також має право постановити ухвалу про привід свідка та / або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення у випадках та в порядку, передбачених главами 11 та 12 цього Кодексу» [5]. В наведеній нормі законодавець не включив спеціаліста, перекладача і експерта до суб'єктів накладення грошового стягнення, що, на нашу думку, є необґрунтованим. Адже вищенаведені норми свідчать, що спеціаліст, перекладач і експерт також зобов'язані з'являтися за викликом.

Відповідальність за злісне ухилення експерта чи перекладача від явки в суд є підставою притягнення їх до адміністративної відповідальності відповідно до положень ч. 2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративне правопорушення. Втім, вважаємо, що відповідальність за кримінальні процесуальні правопорушення, які не є суспільно небезпечними, але спричиняють шкідливі наслідки (унеможливають досягнення завдань кримінального провадження), слід закріплювати у КПК України. Адже врегулювання цих питань цілком можливе та доцільне і в межах кримінальних процесуальних правовідносин.

У зв'язку із вищенаведеним пропонуємо ч. 1 ст. 139 КПК України доповнити відповідним положенням та викласти у такій редакції: «1. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, спеціаліст, перекладач, експерт потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі...». Відповідно, друге речення ч. 1 ст. 327 КПК України слід викласти у такій редакції: «Суд також має право постановити ухвалу про привід свідка та / або ухвалу про накладення грошового стягнення на свідка, спеціаліста, перекладача і експерта у випадках та в порядку, передбачених главами 11 та 12 цього Кодексу».

Слід також звернути увагу на те, що КПК України не охоплює всіх порушень кримінального процесуального законодавства, за вчинення яких варто б закріпити кримінальну процесуальну відповідальність у вигляді грошового стягнення. Зокрема, у КПК України не визначено можливість застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності у разі невиконання законних вимог слідчого. А тому вважаємо за доцільне підтримати пропозиції В.В. доповнення КПК України положенням про відповідальність за невиконання постанов і законних розпоряджень слідчого, порушення порядку проведення слідчих дій, умисне перешкоджання проведенню розслідування [10, с. 6].

Висновки. На підставі вищевикладеного вважаємо за доцільне доповнити норми КПК України в частині розширення нормативних підстав накладення грошового стягнення, зокрема:

- збільшити коло осіб, на яких може накладатися грошове стягнення, а саме присяжний, спеціаліст, експерт, перекладач, захисник, учасник судового розгляду, керівник підприємства, установи, організації, який отримав запит про надання речей чи документів, особи, яким надано речі чи документи на зберігання;
- розширити коло діянь, вчинення яких буде підставою настання кримінальної процесуальної відповідальності, та закріпити їх перелік в окремій нормі гл. 12 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Татаров О.Ю. Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження / О.Ю. Татаров // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 4. – С. 165–169.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / [за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка]. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.
3. Карпов Н.С. Накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження (діагностика проблеми) / Н.С. Карпов, А.О. Штанько // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 70–78.
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1984 – . – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. Б.В. Виленский. – 1991. – 495 с.
7. Cod de procedură penală a republicii Moldova [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=1>.
8. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: рабочий перевод Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе Stand: Desember. – 2003.– 188 с.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pravo.org.ua/files/Criminaljustice.
10. Рожнова В.В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Рожнова. – К., 2003.–17 с.

ВЕСЕЛОВ М. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Криворізького факультету
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

КОМПАНИЄЦЬ Е. Ф.,

студентка Криворізького факультету
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

ЧЕПЛЯКА О. О.,

студентка Криворізького факультету
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.965

**РОЛЬ АДВОКАТУРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
ТА КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ (ПРОВАДЖЕННІ)**

У статті розглянуто вимоги чинного законодавства щодо ролі адвоката (захисника) у кримінально-процесуальному та адміністративному судочинстві. На підставі порівняльного аналізу норм двох зазначених галузей права окреслені прогалини (переважно в адміністративно-деліктному провадженні) у питаннях щодо участі та можливостей адвоката у захисті та наданні правової допомоги громадянам.

Ключові слова: адвокат, захисник, адміністративне провадження, кримінально-процесуальне провадження, судочинство, правова допомога.

